

„DISCORS CONCORDIA“ XVII A. JĖZUITŲ KŪRYBOJE: TEORINĖS PRIELAIIDOS IR RAIŠKA

Ona Daukšienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto jaunesnioji mokslo darbuotoja

XVII a. trečiajame dešimtmetyje paskelbtame Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus teoriniame traktate *De acuto et arguto, sive Seneca et Martialis*¹ pateikta barokinio stiliaus formuluotė, nusakytą „taikios nesantaikos arba netaikios santaikos“² vienovės, dermės terminais, tapo kone universaliu ne tik įvairių baroko meno šakų stilistiką, bet ir bendrą epochos dvasią žyminčiu ženklų. Būtent taiklus šios sąvokos apibrėžimas lėmė tendenciją minimam LDK mokslininko jėzuito traktatui skirti vietą tarp svarbiųjų XVII amžiaus barokinių koncepto poetikų³. Daug dėmesio su šiuo veikalu susijusiam problemų ratui skiria lenkų mokslininkai (Teresa Michałow-

ska, Krystyna Stawecka, Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, Jadwiga Sokołowska, Aleksandr Wojciech Mikołajczak ir kiti); nesileisdami į detalius jų aptarinėjimus⁴, paminėsime pagrindines tyrimų kryptis: dažniausiai akcentuojama kalbamojo veikalo įtaka koncepto teorijų plėtotei ir jų aktualizavimui praktikoje⁵, ieškoma sąsajų tarp Sarbievijaus poetikos ir poezijos⁶, itin pabrėžiama „taikios nesantaikos, netaikios santaikos“ koncepto realizacija paties autoriaus epigramose, ypač religinės tematikos⁷. Sutinkama, kad Sarbievijus nebuvo originalus mąstytojas, išskirtinis teoretikas, gebantis savarankiškai konstruoti teorines sistemas⁸. Teorinių Sarbievijaus koncepto ištakų ieškoma Justo Lipsijaus,

¹ „Apie aštrų ir šmaikštų stilių, arba Seneka ir Marcialis“; žr. lenkų mokslininkų parengtą Sarbievijaus poetikos leidimą: Maciej Kazimierz Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, *Maciej Kazimierz Sarbiewski, Wykłady Poetyki (Praecepta poetica)*, vertė ir parengė Stanisławas Skimina, Wrocław-Kraków: Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1958, 1–41.

² *Concors discordia seu discors concordia*.

³ Žr., pavyzdžiui, Krystyna Stawecka, *Maciej Kazimierz Sarbiewski prozaik i poeta*, Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1989, 107; Eugenija Ulčinaitė, „Sarbievijus ir Seneka: stoikų filosofija ir mąstymo paradoksai“, *Literatūra* 3(38), 1998, 41; Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, *Senosios lietuvių literatūros baruose*, Vilnius, 1971, 41; „Les grandes poétiques conceptistes“, *Histoire des Poétiques*, Paris: Presses Universitaires de France, 1997, 187 ir kt.

⁴ Žr. Ona Daukšienė, „Sarbievijaus *Characteres lyri-ci*: nebaigta, bet nuosekli poetikos grandis“, *Literatūra* 43(3), 2001, 144–146.

⁵ Elżbieta Sarnowska, „Teoria poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego“, *Studia z teorii i historii poezji*, serija 1, 9, p. 127–147; Elżbieta Sarnowska-Temeriusz, *Zarys dziejów poetyki (Od starożytności do końca XVII w.)*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985; Jadwiga Sokołowska, *Spory o barok w poszukiwaniu modeli epoki*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971, ir kt.

⁶ Stawecka, 1989; Teresa Michałowska, *Poetyka i poezja. Studia i szkice staropolskie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.

⁷ Aleksandr Wojciech Mikołajczak, *Studia Sarbiewiana*, Gniezno: Gnieźnieńska Firma Wydawnicza, 1998.

⁸ Stawecka, 186.

Eriko Puteano ir kitų autorių veikaluose, šios teorijos atsiradimas suvokiamas kaip baroko epochos estetinių idėjų raidos padarinys ir tam tikras etapas⁹.

Straipsnyje sąmoningai atsiribojama nuo dažniausiai akcentuotų Sarbievijaus formuluo- tės sąsajų su estetinėmis ir filosofinėmis šio po- saskio traktuotėmis. Vertinant Sarbievijaus teori- ją kaip tam tikrą epochos ženklą, jėzuitiškojo baroko pasaulėvaizdžio santrauką, sąvokų *con- cors discordia seu discors concordia* populiaru- mo XVII a. priešasčių bus ieškoma minimojo teksto nuorodose į autoriaus amžininkų jėzuitų teorinius samprotavimus bei vėlgi daugiausia į jėzuitų (nedaug už Sarbievijų vyresnių jo pirm- takų, kurie iki *De acuto et arguto* viešų skaiti- mų ir disputų Romoje savo poezijos rinkinius jau buvo publikavę) poetinius kūrinius, ypač epigramas. Prasminga atrodo pasekti pačių są- vokų plėtrą nuo antikos autorių, nepamirštant su jomis susijusių kosmologinių ir teologinių aspektų; kita dėmesio linkmė bus orientuota į tolesnę Sarbievijaus teorijos sklaidą jo paties po- ezijoje (priskiriant jai ir epigramas, nors Sarbie- vijus epigramos kaip tokioms, išskyrus retas išim- tis, nebuvo linkęs skirti prie poezijos žanrų¹⁰) ir apskritai platesniame barokinės jėzuitų, tarp jų ir LDK, kūrybos kontekste.

⁹ Barbara Otwinowska, „‘Concours discordia’ Sarbie- wskiego w teorii konceptyzmu“, *Pamiętnik literacki* 59/3, Wrocław, 1968, 81–110; Władysław Tatarkiewicz, „Pier- szy polak w dziejach estetyki“, *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej* 12, seria A, 1968.

¹⁰ Płg. *De perfecta poesi* I, 4: „Quod attinet ad epig- ramma, id vero si perfectissimum etiam sumatur, nequa- quam est poesis“. Cit. iš: *Mathiae Casimiri Sarbievii De perfecta poesi sive Vergilius et Homerus*, in: *Maciej Kazimierz Sarbiewski, O poezji doskonałej czyli Vergiliusz i Homer (De perfecta poesi, sive Vergilius et Ho- merus)*, vertė Marianas Plezia, parengė Stanisławas Ski- mina, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1954, 40.

De acuto et arguto (mus pasiekęs tekstas¹¹, spėjama, yra 1626–1627 m. Polocko jėzuitų ko- legijoje skaityto varianto (pirmasis skaitytas irgi Polocke 1619–1620 m.) nuorašas¹²) įžangoje Sar- bievijus užsimena, jog nuo tada, kai [1623 m.] rugpjūtį–rugsėį Romoje šį traktatą skaitė vie- šai, jis dar daug ką pergalvojęs, patikslinęs ir pa- taisęs. Be kita ko, jam rūpėję ir „atgauti teises į savo paties kūrinių, kurį, man nesant, kai kurie, nerūpestingai ir netiksliai užsirašę, skelbė savo klausytojams“¹³, ir palyginti „savo mintis su mo- kyčiausių Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos vy- rų“¹⁴, o tai jis daręs „tiesiogiai“ (greičiausiai ben- draudamas su Romos mokslininkais, kuriuos išvardija antrojo skyriaus pabaigoje, – Fami- anu Strada, Jeronimu Petrucijumi, Aleksandru Do- natu, Pranciškumi Gvinizijumi) arba susiraši- nėdamas (be kitų, ir su toliau minimais Bernar- du Bauhuzijumi, Motiejumi Raderiu, Mikalo- jumi Kausinu¹⁵). Atkreiptinas dėmesys, jog be- veik visi Sarbievijaus minimi mokslininkai – jė- zuitai. Akivaizdu, jog rūpindamasis koncepciją suformuluoti kuo tiksliau ir išvengti galimų jos iškreipimų autorius laiko svarbiu dalyku savo

¹¹ Žr. 1 išnašą, kur nurodyti lenkų mokslininkų pa- rengto ir 1958 m. išleisto Sarbievijaus poetikos tomo, apimančio ir šį traktatą, bibliografiniai duomenys.

¹² Apie rankraščius A ir B žr. Stanisław Skimina, „Przedmowa“, *Wykłady Poetyki (Praecepta poetica)* XXXVI–XLVIII.

¹³ Maciej Kazimierz Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, p. 1: „[...] ut rem laboris mei in hereditatem iuris assererem mei, quam sibi nonnulli per absentiam meam prave laeuequae ascrip- tam ad auditores evulgarant suos“.

¹⁴ *Ten pat*: „cum doctissimis Italiae, Galliae Germa- niaeque viris“.

¹⁵ Sarbievijaus ryšys su šiuo prancūzų jėzuitu, pa- mokslininku, retorikos profesoriumi Mikalojumi Kau- sinu (Nicolaus Caussin, Nicolas Caussin, 1583–1651) ypač akcentuotinas – Kausinas buvo labai populiarus, turėjęsio reikšmingos įtakos barokinio mentaliteto for- mavimuisi, tuomet dar visai „šviežio“ retorikos veikalo (*De eloquentia sacra et humana libri XVI*, Parisiis, 1619) autorius.

nuomonę suderinti su jau egzistuojančiomis retorikos mokslo srityje pripažintų jėzuitų autoritetų teorijomis; kita vertus, Sarbievijaus pastabos liudija, kad jo kūrinys nuo pirmųjų paskelbimų jau sulaukė atgarsio ir populiarumo, kuri ženklina kad ir minimi iškraipymai.

Savąją „aštrumo“, „aštraus stiliaus“ (*acutum, acumen, dicti acumen*) formuluotę Sarbievijus įrodinėja ir gina su visu „jauno jėzuito įkarščiu“, kokį tyrinėtojai įžvelgs¹⁶ ir vėlesniame (1642) ispano jėzuito Baltazaro Graciáno veikale *Agudezza y Arte de Ingenio*, kaip spėjama, tiesiogiai paveiktame šios Sarbievijaus teorijos. Polemizuodamas su autoritetais, įrodo, jog įtakingų jėzuitų Dionizo Petavijaus¹⁷, Raderio¹⁸, Jokūbo Bidermano¹⁹ nuomonės esančios nepakankamos stiliaus aštrumui apibrėžti, ir pateikia naują apibrėžimą:

¹⁶ Žr. Benito Pelegrin, *Éthique et esthétique du baroque. L'espace jésuitique de Baltasar Gracián*, Actes SUD, Hubert Nyssen, editeur, 1985, 115–117.

¹⁷ Dionysius Petavius, Denys Petau (1583–1652) – prancūzas jėzuitas, žymus teologas, filologas, leidėjas. Paryžiaus jėzuitų kolegijoje 1618–1622 m. dėstė retorišką, 1622–1644 – pozityviają teologiją. Tarp svarbesniųjų darbų – kritinis dvitomis šv. Epifanijaus raštų leidimas (editio prima 1622, editio altera 1633), chronologija *Rationarium temporum* (1633, 1635, 1641 ir kt.), poezija lotynų ir graikų k., psalmių parafrazės graikų k., dedikuotos Urbonui VIII (1637), poleminio pobūdžio darbai, didžiausias – teologijos veikalas *Dogmata theologica* (1644 – pirmieji trys tomai, 1650 – ketvirtas ir penktas), sulaukęs daugybės leidimų.

¹⁸ Matthaëus Rader, Raderus (1561–1634) – vokiečių jėzuitas, filologas, istorikas, retorikos profesorius, antikos autorių komentatorius, labiausiai žinomas kaip Bavarijos istorijos veikalų *Bavaria Sancta* (3 tomai, Miunchenas, 1615–1627) ir *Bavaria pia* (Miunchenas, 1628) autorius. Parengė išsamius Marcialio kūrinių leidimus su aptariamame traktate Sarbievijaus minimais komentarais: V. Martialis, *Epigrammaton libri XII, xenorium liber I, apophoretorum I*, Ingolstadt, 1599; V. Martialis, *Epigrammaton libri omnes*, Ingolstadt, 1602.

¹⁹ Jacobus Bidermanus, Jacob Bidermann (1578–1639) – vokiečių jėzuitas, poetas, dramaturgas. Išleido *Epigrammatum libri tres* (editio princeps Antverpene, 1620).

*Acutum est oratio continens affinitatem dissentanei et consentanei, seu dicti concors discordia vel discors concordia.*²⁰

Per tolesnį dėstymą atremdamas galimus (panašu, kad ir esamus) savo teorijai priešingus argumentus, Sarbievijus ypač pabrėžia svarbiausią šios formuluotės „punktą“: „non in ipsius duobus oppositis, dissentaneo et consentaneo, consistere acumen, sed potius in concordia quadam illorum“²¹. „Aštrumo“ esmė nusakoma ir kitais tą santaiką apibūdinančiais terminais: tai esanti darnumo (*consentanei*) ir nedarnumo (*dissentanei*) samplaika (*nexus, connexio*), susijungimas (*coniunctio*), ryšys, giminingumas (*affinitas*), vienovė (*unio*). Vienovės akcentavimas veda į aštrumo (*acutum, acumen*) ir šmaikštumo (*argutum, argutiae*) sąvokų diferenciaciją; autoriui atrodo ypač svarbu pabrėžti jų netapatumą, juolab kad, jo teigimu, dažnas tyrinėtojas šias sąvokas suplaka arba painioja:

Sane clare satis acumen ab argutiis distinguunt. Inter utrumque porro illud discriminis intercedere censeo, quod acumen sit dissentanei et consentanei concordia verbis quibuscumque expressa; quodsi illa verba non quodammodo expriment concordiam illam, sed in se habeant quandam festivitatem vel leporem, seu quoddam iucundum auribus lenocinium, vel ex delectu verborum, vel ex figuris, vel ex ipso sono at allapsu quoddam syllabarum dulci ipsaque cogitata et exquisita oeconomia dictionum, argutia dici potest. Atque ita non ipsum omnino argutia acumen erit, sed ornamentum et quaedam quasi vestis acuminis.²²

²⁰ Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus“, 10 („aštrus stilius yra kalba, jungianti savyje nedarną ir darną, kitaip tariant, posakio *taiki nesantaika arba netaiki santaika*“).

²¹ *Ten pat*, 22 („ne pačios dvi priešingybės – nedarnumas ir darnumas – sudaro aštrų posakį, o greičiau tam tikra judviejų santaika“).

²² *Ten pat*, 30. („Iš tiesų aštrumas gana aiškiai skiriasi nuo šmaikštumo. Manau, kad tarp judviejų skirtumas pirmiausia tas, kad aštrumas yra kokiais nors žodžiais

Netaiki santaika nesanti šmaikštumo savybė; ji apibūdinanti vien aštrumo sąvoką, o šmaikštumo kaip stiliaus puošmenos funkcija tesanti pagalbinė, ornamentinė.

Tiek aštrumo, tiek šmaikštumo sąvokų formuluotes Sarbievijus, be nuorodų į antikos autorius (Marcialio, Senekos, Plauto, Cicerono), grindžia ir jėzuitų autorių Bauhuzijaus²³, Bidermano, Pranciškaus Remondo²⁴, Tarkvinijaus Galucijaus²⁵ epigramų pavyzdžiais. Cituotasis kertinis apibrėžimas atrodo plaukte išplaukęs iš anksčiau minėtų teoretikų samprotavimų bei jėzuitų autorių jau praktikoje realizuojamo vadinamojo aštraus ir šmaikštaus stiliaus. Pastarųjų epigramų įtakos plėtra paties Sarbievijaus poezijoje būtų jau kito straipsnio tema. Pakaks paminėti, jog itin nemažą poveikį Sarbievijui ne tik kaip teoretikui, bet ir kaip poetui bus padariusi Bauhuzijaus poezija, bent jau iš dalies pri-

perteikta nedarnumo ir darnumo santaika; jei tie žodžiai ne bet kaip šią santaiką perteikia, o juose esama tam tikro sąmojo ir smagumo arba kokio nors ausiai malonaus patrauklumo, pasiekto ar tinkamai parinkus žodžius bei figūras, ar dėl paties skambesio bei tam tikro malonaus skiemenų sugretinimo, tai visą tą apgalvotą ir sumaniai sukurtą žodžių harmoniją galima pavadinti šmaikštumu. Tad šmaikštumas toli gražu nėra pats aštrumas, tai tik aštraus posakio papuošalas ir tarsi koks drabužis“.)

²³ Bernardas Bauhuzijus (Bernardus Bauhusius, Bauhuis, van Bauhuysen, 1575–1619) – belgų jėzuitas, poetas. Sarbievijaus Romos laikotarpiu itin populiarus buvo 1620 m. išleistas antrasis jo epigramų leidimas (*Bernardi Bauhusii Antverpiani è Societate Iesu Epigrammatum Libri V*, editio altera, auctior, Antverpiae: Ex officina Plantiniana, 1620).

²⁴ Prancūzų jėzuitas, retorikos, filosofijos ir teologijos profesorius, retorius, poetas Pranciškus Remondas (Franciscus Remondus, François Remond, 1558 arba 1562–1631) buvo išleidęs rinkinius: *Epigrammata, elegiae et orationes ad illustrissimum comitem Vitalianum vicecomitem Borromaeum* [Romae?], 1605; *Carmina et Orationes*, Romae: Barthol. Zanettus, 1618 [?].

²⁵ Tarquinius Gallutius, Galutti, Galuzzi (1574–1649) – italų jėzuitas, poetas (*Tarquini Gallutii Sabini e Societate Jesu Carminum libri tres*, Romae, 1611), retorius, komentarų autorius, vienas iš keturių jėzuitų (tarp kurių buvo ir Sarbievijus), popiežiaus Urbono VIII pasiūlytų brevijoriaus himnų reformai.

sidėjusi ir prie *theoriae acuminis* gimimo; joje galima rasti akivaizdžių prielaidų ne vienam Sarbievijaus krikščioniškos tematikos kūriniui (daugybė Bauhuzijaus epigramų skirta Švč. Mergelei Marijai, jose remiamasi Tomo Kempiečio *Imitatio Christi* bei kitais krikščioniškais šaltiniais). Taip pat akivaizdi ir Remondo eilių įtaka Sarbievijaus kūriniams dieviškosios meilės (*Amor Divinus*) tematika: Remondo rinkinio *Epigrammatum libri. Orationes* viena epigramų knyga vadinasi *Amorum divinorum libellus* („Dieviškosios meilės knygelė“); kai kurios Sarbievijaus epigramos yra gana tikslūs pirmtako kūrinių sekiniai, tik glaustesnės ir poetiškesnės.

Mokslininkų pastebėta ir įrodyta, kad paties Sarbievijaus epigramų struktūra bei turinys atitinka *De acuto et arguto* suformuluotus aštraus stiliaus reikalavimus. Ypač daug dėmesio šiai problemai yra skyrę Stawecka²⁶ ir Mikołajczakas²⁷. Vis dėlto Sarbievijaus teorija, kaip jau buvo minėta, neatsirado tuščioje vietoje kaip visiška retorikos mokslo inovacija. Nelaikytina ji autorine savarankiška Sarbievijaus koncepcija, kurią jis pats savarankiškai sukūrė ir pritaikė kūryboje. Tai, kad joje remiamasi jau populiarių jėzuitų autorių epigramomis, polemizuojama su jų tai pačiai temai skirtomis teorinėmis formulėmis, rodo, jog literatūrinio potridentinės epochos stiliaus, ypač intensyviai realizuojamo jėzuitų autorių, teorinis pagrindimas tiesiog jau buvo pribrendęs.

Turint omenyje straipsnio pradžioje užsimintą Staweckos teiginį, kad Sarbievijus pats savaime nebuvo itin stiprus teoretikas, paradoksaliaus gali pasirodyti tolesnis jo suformuluotos taisyklės populiarumas baroko amžiuje: traktato

²⁶ Stawecka, 175–190.

²⁷ Mikołajczak, 1998; to paties autoriaus parašyta ir nemažai straipsnių šia tema.

rankraštis nuorašų pavidalu keliavęs po visą Europą²⁸, ne be jo teiginių įtakos radosi koncepto²⁹ ir konceptizmo sąvokos, iki pat amžiaus galo ir dar XVIII a. pradžioje buvo leidžiamos stiliaus aštrumo (lot. *acutum*, *acumen* sąvokas atitinka it. *acutezza*, isp. *agudezza*) ir šmaikštumo (lot. *argutum*, *argutiae* atitikmuo – isp. *argutezza*) problemas nagrinėjančios reikšmingos konceptinės poetikos: Matteo Peregrini, *Delle acutezza, che altrimente spiriti* (1639); minėtoji Graciáno (1642); Emanuele'io Tesauro *Canochiale aristotelico* (1654); Jokūbo Masenijaus (Maseno) *Ars nova argutiarum*; C. Weise'o *De dictione arguta, Commentatio de disciplina argutiarum* (1698), D. Morhofo *De arguta dictione tractatus* (1705) ir kt.³⁰ Kita vertus, tokia intensyvi Sarbievijaus teorijos sklaida vėlgi paaiškintina tuo, jog tuo metu, kai Sarbievijus Romoje viešai paskelbė pagrindinius savo darbo teiginius, pats stilius kaip baroko amžiaus produktas jau egzistavo, tik dar nė vienam teoretikui nebuvo pavykę jo taip taikliai apibrėžti. Apibrėžimo populiarumą lėmė būtent formuluotė, tyrinėtojų įvardijama kaip „labai imli“³¹, paskelbta pačiu laiku. Ligtoliniai mokslininkų teiginiai, Sarbievijui pasirodę nepakankami arba netinkami, sudarė prielaidas naujajai teorijai atsirasti³²: ji gimė polemizuojant su teoretikais ir remiantis poetiniais pavyzdžiais.

Reikšmingas atrodo faktas, kad barokinio stiliaus teorija užsimezgė LDK teritorijoje, Lietuvos jėzuitų provincijoje. Tai liudija, kad literatūrinio baroko idėjoms bei teorijoms rasti ir plisti Lietuvos jėzuitų aplinka buvo palanki. To-

lesnė aštraus stiliaus teorijos bei jos poetinių (ir ne tik poetinių) realizacijų plėtra Europos kraštuose atspindi kur kas intensyvesnę jos įtaką tose šalyse, kuriose viršų ėmė katalikiškoji reformacija. Taigi joje turėjo slypėti kur kas platesnis turinys nei vien nurodymai, kaip šmaikščiai kurti madingą poeziją. Be abejo, Sarbievijaus ir kitų jėzuitų kūrinius, parašytus kaip šio stiliaus raiškos iliustracijos, galima traktuoti kaip „literatūrinį žaidimą“³³: kūrinių nagrinėjimas šiuo aspektu gali tapti smagiu užsiėmimu literatūros tyrėjui³⁴. Keblumas tas, kad tokia linkme einančiam tyrėjui gali kilti pavojus pernelyg pasiduoti to „literatūrinio žaidimo“ taisyklėms, pačiam „užsižaisti“, kaip užsižaisdavo jėzuitų kolegijų studentai bei dėstytojai. Jėzaus Draugijos oficialiai aprobuojamas stilius skatintė skatino Draugijos narius, ypač jaunuosius, kurti daugiau ar mažiau pavykusias jo realizacijas. Antai B. Pelegrinas mini 1631 m. tuometinio Draugijos generolo Vitelleschi laišką Toledo provincijolui, kuriame pirmasis skundžiasi, jog novicūs apnikusi manija „visiškai atsiduoti sąmojingų posakių kūrimui“³⁵. Toji „manija“ vedė į užsižaidimą šmaikštybėmis, priešingų reikšmių sąvokomis, paralelizmais, paradokais, pamirštant pirminę aštrumo sąvokos apibrėžtį; ne veltui Sarbievijus taip primygtinai akcentavo aštrumo bei šmaikštumo sąvokų skirtumus, pastarajam skirdamas tik *pars in toto* vaidmenį, ir savo teiginius formulavo itin tiksliai, būgštaudamas galimų būsimų iškraipymų. (Įdomi šių dviejų sąvokų slinktis XVII a. poetikų eilėje (žr. jų išvardijimą anksčiau): iki amžiaus vidurio do-

²⁸ „Les grandes poétiques conceptistes“, 187.

²⁹ Koncepto sąvoka nusako tą pačią Sarbievijaus suformuluotą stiliaus aštrumo, kurio esmę sudaro priešingybių vienovė, teoriją.

³⁰ „Les grandes poétiques conceptistes“, 187.

³¹ Ulčinaitė, 4.

³² Išsamiausiai teorines Sarbievijaus koncepto formuluotes aptaria Otwinovska, 1968.

³³ Mikołajczak, 34–49.

³⁴ 2002 m. VU Klasikinės filologijos katedroje Valda Urbelytė apgynė bakalauro darbą („Aštrus ir šmaikštus stilius“ M. K. Sarbievijaus epigramose“), kuriame Sarbievijaus epigramos Giesmių giesmės motyvais nagrinėjamos koncepto teorijos realizavimo požiūriu.

³⁵ Pelegrin, 116.

minuoja aštrumas, o vėliau svarstyklės aiškiai nusvyra šmaikštumo naudai, kuris persveria antrosios amžiaus pusės ir pabaigos poetikų pavadinimuose.) Teorijoje stiliaus aštrumo sąvoka savo ruožtu taikėsi prie dominuojančių ir beįsigalinčių madingų artificiozinių formų: detalizuodamas Gracianas konceptinių stilių apibūdina kaip embleminių, enigmatinių, binarių³⁶. Šamojo, šmaikštaus paradokso prado persvara, pažodinis aštrumo kūrimo taisyklių taikymas dažnai užgoždavo esminį priešingybių vienovės reikalavimą, aktualizuojamą labiau paviršiniaus, formalizuotais pavidalais. Sarbievijus, regis, bus nuspėjęs ir tokio pavojaus galimybę. V skyrių jis baigia perspėjimu:

[...] *hisce praeceptis non pueriliter insistendum esse. Fit enim persaepe, ut natura suoapte ingenio fecunda et ex nativa vi ad inveniendum facillima nimia praeceptorum diligentia obruatur suumque magnopere vigorem labefactet, celeres vero ingenii motus cunctatione quadam consilii et artis retardet.*³⁷

Kita vertus, proto galimybių lavinimui, savotiškam jo miklinimui, kuriuo mėgavosi jėzuitai ir kuriam praktikuoti gausių galimybių teikė aptariamasis stilius, Sarbievijus irgi atiduoda duoklę: „Illud quoque advertendum est in rerum instituendis proportionibus ingenii fecunditatem iudicii maturitate quam maxime temperandum esse“³⁸. Proto primatas pabrėžiamas

³⁶ *Ten pat*, 165.

³⁷ Sarbievski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, 28 („[...] negalima į šiuos pavyzdžius vaikiškai įsikibti. Juk labai dažnai būna, kad prigimtį, gausiai apdovanotą gabumais ir pasižyminčią įgimtu išradingumu, aptemdo perdėtas sekimas taisyklėmis; ji visai netenka gyvumo, didelį minties polėkį stabdo išankstinis teorinių dalykų svarstymas“). Galimas dalykas, kad ši Sarbievijaus teksto vieta – aliuzija į Kausino veikalą, kur kalbama apie tą patį pavojų (žr. Eugenija Ulčinitė, „Koncepto teorija XVII a. retorikos moksle“, *Literatūra* 34 (3), 1992, 14).

³⁸ *Ten pat* („taip pat atkreiptinas dėmesys, kad nustatant dalykų proporcijas talento vaisingumą reikia kuo labiau riboti proto brandumu“).

ordino įkūrėjo Ignaco Lojolos *Dvasinių pratybų* preambulėje: „[...] visose [...] dvasinėse pratybose naudojamės proto veikimu mąstydami ir valios veikimu žadindami jausmus“³⁹. Pačios dvasinės pratybos „paruošia ir nuteikia sielą pašalinti iš savęs visus netvarkingus polinkius, o juos pašalinus, ieškoti ir rasti dievišką valią [...] tvarkant savo gyvenimą“⁴⁰. Taigi galima teigti, kad dvasinių pratybų tikslas – atsikratyti nedarinių, netvarkingų dalykų, atrandant darną vienintelėje dieviškoje valioje ir proto pastangomis pasiekiant vidinį sielos susitaikymą su ja. Graciano pateiktajame aštrumo apibrėžime akcentuojama, jog būtent protas padeda priešingas sąvokas harmoningai sujungti į vieningą derinį⁴¹.

Tad nepakanka sarbieviškąją *concors discordia seu discors concordia* sampratą traktuoti vien kaip epigraminio stiliaus savybių apibūdinimą; nors baroko epigramos pavidalą ji neabejotinai formavo, pačią sąvoką derėtų suprasti kur kas plačiau. Ji, pavyzdžiui, tiktų apibūdinti barokinei žodžio ir vaizdo sintezei, ženklinančiai barokinę mąstyseną ir tame amžiuje besireiškusiai įvairiopais pavidalais. Kitas svarbus, sakytume, universalus, lygmuo aprėpia teologinius aštrumo apibrėžties aspektus – juos yra pastebėjęs ir daugiausia į Sarbievijaus teorijos bei jo epigramų sąsajas koncentravęsis Mikołajczakas⁴². Įžvalgiai „netaikios santaikos“ koncepcijos teologija tyrinėjama lenkų mokslininkų jėzuitų, visų pirma Jaceko Bolewskiego⁴³, darbuo-

³⁹ *Dvasinės pratybos*, 3. Cit. iš: Ignacas Lojola, *Autobiografija. Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 87.

⁴⁰ *Dvasinės pratybos*, 1. Cit. iš: *ten pat*.

⁴¹ L. E. Pinskij, „Estetiškose principy Graciana. Traktat-antologija *Ostroumije, ili Iskustvo izoščionnogo uma*“, *Karmannyj orakul. Kritikon*, Moskva: Nauka, 1984, 512.

⁴² Žr. Mikołajczak, 63.

⁴³ Jacek Bolewski SJ, „*Nascitur una... discors concordia*. Aspekty teologiczne twórczości Sarbievskiego“, in: *Nauka z poezji Macieja Kazimierza Sarbievskiego*

se. Bolewskis ir Kapusta, pabrėždami faktą, kad Sarbievijaus mokslinė ir kūrybinė veikla visada svyravo tarp poezijos ir teologijos, prisimena, jog daugelis Sarbievijaus amžininkų, linkusių laikyti jį labiau poetu negu teologu, priekaištavo ordino vadovybei už tai, kad poetui liepiama dėstyti teologiją. Šio požiūrio laiką ir kai kurie šiuolaikiniai tyrėjai. Straipsnio⁴⁴ autorių teigimu, atvirščiai, reikėtų stengtis ne priešinti poetinę ir teologinę Sarbievijaus veiklą, o ieškoti gilesnės vienovės, jungiančios iš pažiūros prieštarigus elementus⁴⁵. Juolab kad ne tik epigramose, kurių estetinis idealas Sarbievijui buvo *concors discordia vel discors concordia*, bet ir teoriniuose jo veikaluose tas vienovės siekis bei teigimas atsispindi. *De perfecta poesi* (I, 1) formuluodamas poezijos apibrėžimą, Sarbievijus poeziją lygina su paveikslu (baroko stilistikoje itin mėgtas Horacijaus posakis *ut pictura poesis*⁴⁶), kreipdamas palyginimą į Dievo paveikslo – kūrinijos – apibūdinimą: Dievas norėjęs save imituoti savo kūrinuose⁴⁷. Kūrimas kaip imitacija sukuriąs dviejų elementų derinį⁴⁸. Peršasi nuoroda į platoniškąją pasaulio sukūrimo viziją dialoge „Timajas“, kur esamo pasaulio paveikslas piešiamas kaip idėjas imituojančio Demiurgo darbas:

SJ, Warszawa: Bobolanum, 1995, 87–111; taip pat žr.: Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, „M. C. Sarbiewski's Fabular teology“, *Mathias Casimirus Sarbievius ir cultura Lithuaniae, Poloniae, Europae / Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje*, Vilnius: LLTI, 1998, 137–154.

⁴⁴ Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ.

⁴⁵ *Ten pat*, 138.

⁴⁶ Hor. *Ars poet.* 361–362.

⁴⁷ *Mathiae Casimiri Sarbievii De perfecta poesi sive Vergilius et Homerus*, 5–6: „Deus enim se ipsum in rebus creatis imitaturus, etsi ipsius imitationis vel picturae totam sibi proposuerit universitatem, hominem tamen quasi praecipuam divinitatis imitationem sibi seposuit, in quo totius mundi tamquam in ultimo et praecipuo opere perficeretur“.

⁴⁸ Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, 139.

[Kūrėjas] panor, idant viskas pasidarytų kiek įmanoma panašu į jį patį. [...] protą jis įkurdino sieloje, o sielą – kūne ir šitaip surentė Višybę, idant tai, ką atliko, iš prigimties būtų gražiausias ir puikiausias kūrinys. [...] Taigi panorėjęs, kad viskas būtų puiku ir niekas – kiek tik įmanoma – nebūtų netikę, Dievas pasirūpino visais regimais daiktais, kurie nebuvo parimę, tačiau nedarniai ir netvarkingai judėjo; jis atvedė juos iš netvarkos į tvarką, manydamas, jog pastaroji visais atžvilgiais geresnė už pirmąją. [...] Juk Dievas, panorėjęs pasaulį padaryti kiek įmanoma panašesnį į puikiausią ir visais atžvilgiais tobuliausią iš mąstomųjų dalykų, sukūrė jį kaip vienatinį regimą gyvūną, talpinantį savo viduje visus jam iš prigimties giminius gyvūnus.⁴⁹

Panašiai Dievo, žvelgiančio į savo sukurtos kūrinijos įvairovę ir ja besidžiaugiančio, paveikslas piešiamas ir Senojo Testamento Pradžios knygoje (Pr 1–31). Įvairių kūrinų daugybėje regimą visa aprėpiantį Dievo atvaizdą nesyk siekė entuziastingai adoratyvus šv. Augustino žvilgsnis:

Considerabo terram: facta est terra. Est magna pulchritudo terrarum; sed habet artificem. Magna miracula sunt seminum atque gignentium, sed habent ista omnia creatorem. Ostendo magnitudinem circumfusi maris, stupeo, mirror; artificem quaero; caelum suspicio et pulchritudinem siderum; admiror splendorem solis exserendo diei sufficientem, lunam nocturnas tenebras consolantem. Mira sunt haec, laudanda sunt haec, vel etiam stupenda sunt haec; neque enim terrena, sed iam caelestia sunt haec. Nondum ibi stat situs mea; haec mirror, haec laudo; sed eum qui fecit haec, sitio.⁵⁰

⁴⁹ *Timajas*, 30a, 30b, 30d, cit. iš: Platonas, *Timajas. Kritijas*, iš graikų kalbos vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė N. Kardelis, Vilnius: Aidai, 1995, 66–68.

⁵⁰ *Enarrationes in Psalmos*, 41. 7, 5–23. („Apmastyti žemę: sukurta yra žemė. Didi yra žemių grožybė, bet visa tai turi Sutvėrėją. Didūs yra duodančių sėklą ir besidauginančiųjų stebuklai⁵⁰, bet visa tai turi Kūrėją. Ro-

Adtende fabricam istam mundi; vide quae sint facta per uerbum, et tunc cognosces quale sit uerbum.⁵¹

Veikaluose *De perfecta poesi* ir *Dii gentium*⁵² Sarbievijus daug kalba apie „mitinę“, arba „fabuliarinę“, teologiją (*fabulosa theologia*), kuriai, kaip ir minėtajai kosmologinei perspektyvai, perprasti „taikios nesantaikos, netaikios santaikos“ konceptas irgi tinka. Tiesa, pažinta ir paslėpta antikos poetų, anot Sarbievijaus, ir esanti Dievo bei visų jo požymių vienovė⁵³. Sarbievijus, kuriam *discors concordia* kaip *acuminis* esmė rodėsi esanti „gražiausia žmonių iškalbos dalis“⁵⁴, šiuo oksimoronu nusakomą konceptą taiko ir universalijai žmogaus regimo pasaulio vizijai.⁵⁵ Dievas kūrimo aktu „elementų nesantarvę sutaikė pagal harmonijos dėsnius“⁵⁶. Sarbievijaus poezijoje šios harmonijos ieškoma kontempliuojant gamtos grožį⁵⁷; „žavingas vietas“ (*loca amoena*), – regimas žemėje, bet sykiu ženklinančias bei atspindinčias biblinio Edeno grožybes, – traktuojant kaip dieviškojo dermėn, vienovėn besidėliojančias įvairialypes da-

dau didingąsias marių platybes, – stoviu pastėręs iš nuostabos, ieškau Sutvėrėjo; žvelgiu į dangų, į žvaigždžių grožybę; žaviuosi saulės spindesiu, kuris gelbsti dienas ją atidengdamas, mėnuliui, kuris teikia paguodą nakties sutemoms. Įstabu yra šitai, šlovintina yra šitai, nuostabos verta yra šitai; nesgi ne žemiški, bet jau dangiški yra šitie dalykai. Čia dar nenumalšta manasis troškulys; šituo žaviuosi, šitai giriu; bet trokštu To, kurs šitai sukūrė.“)

⁵¹ *In Iohannis evangelium tractatus*, I 9, 4. („Stebėk šią pasaulio sąrangą; regėk tai, kas sukurta per Žodį, ir tada pažinsi, koks yra Žodis.“)

⁵² M. K. Sarbiewski, *Dii gentium. Bogowie pogan*, parengė ir vertė Kristina Stawecka, Wrocław, 1972.

⁵³ Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, 144.

⁵⁴ „[...] pulcherrima humanae eloquentiae particula“; Maciej Kazimierz Sarbiewski, „De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis“, 1.

⁵⁵ Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, 149–151.

⁵⁶ „[...] elementorum dissentionem in ordinem redegit consonantiae“; *Dii gentium*, 267.

⁵⁷ Elwira Buszewicz, „Maciej Kazimierz Sarbiewski – ody refleksyjne i religijne“, *Lektury polonistyczne*, Kraków, 199, 120.

leles. Žvelgiant šiuo aspektu, Sarbievijaus lyriką galima suvokti kaip harmonijos ne tik savyje, bet ir pasaulyje ieškojimo raišką⁵⁸. Tokią užduotį ir nuostatą pats Sarbievijus bene aiškiausiai formuluoja 3 epodėje, kuri pati galėtų būti vertinama kaip įvairialypės *discors concordia* išraiška: čia į augustinišką kūriniuose išpausto Kūrėjo paveiklo kontempliaciją jungiami Horacijaus 2 epodės *Beatus ille qui procul vitam suam*, 1 psalmės *Beatus vir, qui non obiit in consilio peccatorum* ir Paulino Noliečio (Paulinus Nolanus, 353–431) himno – pirmųjų dviejų tekstų parafrazės *Beatus ille qui procul vitam suam* – elementai, papildant juos grynai asmenine refleksija:

Camposque lustrat et relucentem sua
Miratur in scaena Deum. [...]
Sic et propinquas allocutus arbores,
Et multa coram fontibus
Rivisque fatus, quaerit auctorem Deum
Formosa per vestigia.⁵⁹

Ši kontempliacinė įžvalga atliepia jėzuitiškojo dvasingumo, *Dvasinių pratybų* mokyklos nuorodas; šia linkme orientuoti Sarbievijaus kūriniai suprastini ir kaip Lojolos reikalavimo „Surask Dievą visame kame“ realizacija⁶⁰. Jėzuitų kristocentrinė kultūra žvilgsnį visuomet fokusavo į Kūrėją. Plg. *Dvasinių pratybų* 39: „[...] tobulieji nuolatinės kontempliacijos ir proto apšvietimo dėka [...] suvokia, apmąsto ir kontempliuoja tai, kad Dievas, mūsų Viešpats, yra kiek-

⁵⁸ Piotr Urbański, „Macieja Kazimierza Sarbiewskiego tęsknota do ojczyzny niebieskiej“, *Piotr Urbański, Natura i łaska w poeji polskiego baroku. Okres Potrydencki*, Kielce, 1996, 99.

⁵⁹ *Lycorum libri*, ep. 3. Vert.: „Apžvelgia lygumas, ir scenoje toje / Vis stebis spindinčiu Dievu. / [...] Taip kalba ažuolams, žaliuojantiems aplink, / Pasišneka su šaltiniu, / Upeliais, – ir pažint iš kūrinių gražių / Kūrėją Dievą bando jis.“ (Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai / Ludi Fortunae*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, 403, 405.)

⁶⁰ Jacek Bolewski SJ, Paweł Kapusta SJ, 153.

viename kūrinyje savo esme, buvimu bei galia [...]“⁶¹. Kiprijonas Soarezas (Cyprian Soarez, Cyprianus Soarius) populiariajame retorikos vadovėlyje *De arte rhetorica libri tres, ex Aristotele, Cicerone, Quintiliano deprompti* (editio princeps 1562; nuo tada iki XVIII a. šis veikalas buvo išleistas 207 kartus) taip suformulavo retorikos tikslus:

*Hoc igitur agamus, hoc curemus, in hoc conatus cogitationesque nostrae semper evigilent, ut tum eloquentiae, tum caeterarum artium studia Parenti vitae nostrae deserviant. Cui omnia honoris, omnia virtutis, omnia ingenii sine ulla exceptione ornamenta debentur.*⁶²

Pasaulio harmonijos jutimo, visa sutaikantčio Dievo suvokimo gelme Sarbievijaus kūryba atrodo pranokstanti daugelio amžininkų jėzuitų poeziją; tarp jų, ko gero, atsidurtų ir tie, kurių citatomis *De acuto et arguto* autorius iliustravo savo teorinius teiginius. Baroko poezijoje dažnai akcentuojamas būtent pasaulio sąrangos binariškumas, nesutaikomumas, praraja, žiojinti tarp *sacrum* ir *profanum*, *caelestia* ir *terrestria*. Štai Bidermano tai pačiai Kūrėjo ilgesio temai skirtoje 46 epigrame žemiškasis ir dangiškas pasaulis kardinaliai atsiskyre, tarsi be menkiausios perspektyvos juos sutaikinti: „Pergite, quicquid id est, spectare, o pergite, sursum: / terra nihil pulchri, quod videatis, habet“⁶³. Kita vertus, įvairiose baroko amžiaus srityse paste-

⁶¹ Ignacas Lojola, 99.

⁶² *De arte rhetorica*, III, 58 („Taigi taip elkimės, tuo rūpinkimės, į tai visuomet tebūnie nukreiptos mūsų pastangos ir mintys, kad tiek iškalbos, tiek visų kitų mokslų studijos tarnautų mūsų gyvenimo Tėvui. Jam be jokios išimties privalu skirti visas šlovinimo, dorybės, talento puošmenas.“). Cit. iš: *Cypriani Soarii De arte rhetorica libri tres, ex Aristotele, Cicerone, Quintiliano deprompti*, Coloniae Agrippinae, 1625, 243.

⁶³ *Iacobi Bidermanni e Societate Iesu Epigrammatum libri tres, Dilingae*: Apud Melchiorum Algeyer, 1620, 47. („Nesiliaukite, kad ir kas būtų, o, nesiliaukite žvelgti į aukštybes: žemė neturi nieko gražaus, kad ir ką regite.“)

bimos pastangos susigražinti „skilusios“ visatos dermės jutimą; taigi šiame amžiuje prisimintoji ir retoriniu principu paverstoji *discors concordia* sąvoka, matyt, irgi bus atlikusi vaidmenį.

Įdomu, jog terminas *discordia concors* iki Sarbievijaus teorijos suformulavimo buvo taikytas muzikos teorijoje nusakyti muzikinei dermei. Frankino Garfurijaus veikale (*Franchini Gafurii Laudensis Regii Musici publice profitentis delubrique Mediolanensis phonasci De harmonia musicorum instrumentorum opus*, Mediolani: apud Gotardum Pontanum, 1518) harmonijos sąvoka apibrėžta būtent šiais žodžiais: *harmonia est discordia concors*. Vis dėlto platesnę ir paveikesnę išraišką tokia harmonijos formuluotė įgavo būtent XVII amžiuje, Sarbievijaus beveik amžininko Atanazo Kirchnerio (Athanasius Kirchner, 1601/2–1680) fundamentaliame muzikos teorijos darbe *Musurgia universalis sive ars consoni et dissoni* (Roma, 1646 (t. 1), 1650 (t. 2)), pasirodžiusiame jau po Sarbievijaus teorijos paskelbimo ir Graciano poetikos išleidimo. Kirchnerio formuluotė – kone identiškas Sarbievijaus pateikto *acumen* apibrėžimo atitikmuo, perkeltas apibūdinti muzikai: „Musica latissime sumpta nihil aliud est quam discors concordia vel concors discordia variarum rerum ad unum aliquod constituendum concurrentium“⁶⁴. Pabrėžiama, kad Kirchnerio veikalas daręs didžiulį poveikį kompozitoriams, ypač Bachui (yra jo kanonas *concordia discors*) ir Beethoveniui.

Platonišką retrospektyvą pasitelkiant, baroko žmogui būdingas harmonijos savyje ir pasulyje paieškas (itin akivaizdžias, kaip minėta, Sarbievijaus poezijoje) ir barokinę muzikos teoriją galima susieti *Timajuje* (47c) Platono perteikta harmonijos vizija:

⁶⁴ „Muzika plačiąja prasme yra ne kas kita, kaip ne-taiki santaika arba taiki nesantaika skirtingų dalykų, susibėgančių sukurti tam tikrą vienį“.

[...] mėgdžiodami beydžius Dievo apskriejimus, privalome sutvarkyti nepastovius apsisukimus mūsų viduje. Apie balsą ir klausą privalu pasakyti tą pat: jie dievų dovanoti dėl tų pačių priežasčių ir tuo pačiu tikslu. Šiuo tikslu suręsta kalba: ji smarkiai padeda pastarąjį įgyvendinti. Taip pat esti ir muzikoje: visa, kas garso pagalba teikia naudos klausai, dovanota harmonijos dėlei. Tuo tarpu harmoniją, kurios takai giminę sielos apsisukimams, Mūzos dovanojo kiekvienam gebančiam svarstyti savo gerbėjui ne dėl beprasmiško malonumo, nors pastarajame nūnai tik ir matoma nauda, o kaip priemonę prieš sielos sukimosi išsiderinimą, kuri privalo sielą sutvarkyti ir suderinti pačią su savimi. Taip pat, idant įveiktume nesaikingumą ir grakštumo stoką, kurie regimi daugelio iš mūsų elgesyje, mes iš tų pačių rankų ir tuo pačiu tikslu gavome ritmą.⁶⁵

Discors concordia vel concors discordia atgarsiai įvairiose baroko epochos menų ir mokslų sferose liudija šios sampratos universalumą ir tinkamumą amžiaus dvasiai išreikšti. Štai italas jėzuitas retorikos profesorius Famianus Strada, kartu su Sarbievijumi buvęs vienas iš keturių popiežiaus Urbono VIII inicijuotos brevioriaus himnų reformos talkininkų, veikale *Prousiones Academicæ* (editio princeps 1617) paskelbė pasakojimą, datuojamą vėlyvaisiais viduramžiais, apie tai, kad dvi tuo pačiu magnetu įmagnetintos adatos galinčios unisonu vibruoti nepriklausomai nuo to, koks nuotolis jas skiria. Šia pasakiška istorija kai kurie ano meto mokslininkai netgi buvo linkę tikėti; ar tik ne dėl to, kad ji visiškai atitiko *discors concordia seu concors discordia* principus!

Grįžtant prie sąvokos ištakų, dera pabrėžti, kad oksimoronai „taiki nesantaika“ (*concors discordia*), „netaiki santaika“ (*discors concordia*) pirmiausia pavartoti antikos autorių Manilijaus (*Astronomicon* I. 142: *discordia concors*),

⁶⁵ Platonas, 90.

Horacijaus (*Epist.* I. 12, 19: *quid velit et possit rerum concordia discors*), Ovidijaus (*Met.* I. 433: *discors concordia*) nusakant ne retorinį teksto konstravimo principą, o pasaulio sąrangos dalykus (plg. Horacijaus *rerum concordia discors*: nedarni pasaulio dermė; arba Ovidijaus *discors concordia* kalbant apie pasaulio atkūrimą po tvano, kai jungiasi priešingi elementai – šiluma ir drėgmė, vanduo su ugnim: „res creat et discors concordia fetibus apta est“⁶⁶). Jei nuo čia išsiskirtume per keliolika amžių, nedarnios pasaulio dermės, keturių elementų vienovės ženklišką apibūdinimą rastume baroko embleminės mąstysenos reiškėjo jėzuito Masenijaus veikale *Speculum Imaginum Veritatis Occultæ* (editio princeps 1650), kur nusakomos vaizdinių simbolių reikšmės: „Lyra in manu Mercurii conciliatam inaequalium concordiam signat. Deinde et quatuor elementa per fides totidem [...] repraesentet, inter haec enim concors quaedam est discordia“⁶⁷.

Tarp klasikinės antikos ir XVI–XVII a. sąvoka pamiršta nebuvo. Krikščioniškąją „netaikios santaikos“ sampratos dimensiją, manytume, svariai papildė jos raiška Renesanso ir baroko autoriams pastebimą įtaką dariusio anstyvojo krikščionių poeto Paulino Noliečio himnuose. Pvz.: „fiat discordia concors / dissimiles socians affectus pectore in uno“⁶⁸ („teįvyksta taiki nesantaika, / vienoje širdyje jungianti nepanašius jausmus“). Čia reiškiamas krikščioniš-

⁶⁶ „Sukuria viską: dermė prieštarą gimdymui dera.“ Ovidijus, *Metamorfozės*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1979, 21.

⁶⁷ „Lyra Merkurijaus rankoje žymi sutaikytą nepanašybių santarvę. Dėl to vaizduoja ir keturis elementus per tiek pat stygų [...], mat tarp šių egzistuoja tam tikra nedarni darna.“ Cit. iš: *Speculum imaginum veritatis occultæ...*, authore R. P. Massenio, editio tertium prioribus correctior, Coloniae Ubiorum, 1681, 736, imago S0808.

⁶⁸ *Carm.* VIII, 20 sq.

kosios vienybės, taikos, santarvės idėja panašiai nusakoma ir viduramžių autorių kūrinuose; pavyzdžiui, Aleno iš Lilio (Alanus ab Insulis, 1120–1202) poemoje *Anticlaudianus sive De officiis viri boni et perfecti* šių ar jiems sinonimiškų oksimoronų apstu: „dispar natura, dispar substantia, forma / discors“ (363–364); „si nostra manet concordia discors“⁶⁹. To paties autoriaus veikle *Liber de planctu naturae* šios sąvokos vartojamos vėlgį nusakant tiek muzikinę dermę – „[...] divisaque jungitur horum / dispar comparitas cantus, concordia discors, / immo dissimilis similis dissensio vocum“⁷⁰ – tiek ir keturių pasaulio sąrangos elementų santarvę, papildant pirminę sąvoką daugybe tolygių sinonimų: „quattuor elementorum concors discordia, unica pluralitas, consonantia dissonans, consensus dissentiens mundialis regiae structuras conciliat“⁷¹. Šio autoriaus ištraukos pasirinktos neatsitiktinai – akivaizdi atrodo pastarajame veikle įterptų sapfinių metru parašytų eilių (*Verba Alani ad naturam*), kuriose gamta aukštinama kaip pasaulio skirtingų elementų taikytoja („vinculum mundi, stabilisque nexus; quae tuis mundum moderas habenis, / cuncta concordia stabilita nodo / nectis“), įtaka paties Sarmievijaus 6 epodei *Carmen saeculare Divinae Sapientiae* („Amžių giesmė Dieviškajai Išmintčiai“). Pastarojoje visiškai panašiais įvaizdžiais kaip pasaulio nedarnumą malšintoja, jo keturių elementų jungėja piešiama Dieviškoji išmintis.

Į teologinį *concordia discors* ar *discordia concors* sąvokų matmenį nurodo Paulino Noliečio himno ištrauka, kur šiems oksimoronams identiškais pasakymais *dispar harmonia, distantes naturas redderet unum* apibūdinama viename asmenyje sutaikyta dvejopa Kristaus prigimtis:

At nobis ars una fides, et musica Christus,
Qui docuit miram sibimet concurrere pacem
Disparis harmoniae quondam, quam corpus
in unum

Contulit assumens hominem, qui miscuit almum
Infusa virtute Deum, ut duo conderet in se,
Distantesque procul naturas redderet unum.⁷²

Šis krikščioniškojo tikėjimo paradoksas – dviejų skirtingų prigimčių – dieviškosios ir žmogiškosios – susivienijimas Kristaus asmenyje, jo Įsikūnijimo slėpinyje – atveria universalųjį netaikios santaikos teorijos aspektą bei jos adekvatumą kristologiškai orientuotos jėzuitų kultūros idėjoms. Ieškodamas adekvačių retorikos priemonių šio dieviškojo asmens visaaaprepiamybei perteikti jėzuitas Nikolajus Kausinas „šventajai iškalbai“ skirtame savo retorikos⁷³ XIV knygos 3 skyrelyje *Incarnationis Christi maiestas* („Kristaus Įsikūnijimo didybė“) rašo:

Verum enimvero cum multa sint in divinis
[...] plenissima maiestatis, persona tamen
Christi Domini una est totius Christianae doctrinae
caput, et omnium argumentorum seminarium,
a qua multiplicum curricula sermonum
explicantur, et in quam omnia longe, lateque
sparsa revolvuntur.⁷⁴

Pagal *concordia discors* formulę dėliojasi Kausino pateikiamas Kristaus garbės vaizdas:

⁶⁹ *Anticlaudianus*, 237.
⁷⁰ *Liber de planctu naturae*, 0477D.
⁷¹ *Ten pat*, 0443B.
⁷² *Carm.* XX, 32 sq. („O mums vienintelis menas – tikėjimas, ir muzika – Kristus, kuris pamokė savyje taikingai susibėgti kitados nevienalytę harmoniją, surinkdamas ją į vieną kūną, tapdamas žmogumi, kuris maloningai Dievą sujungė su įsiskverbusia galybe, savyje paslėpdamas du ir dvi visiškai skirtingas prigimtis paversdamas vienu.“)

⁷³ Žr. 15 išnašą.

⁷⁴ *De eloquentia sacra et humana libri XVI*, Parisiis, 1619, p. 710. („Iš tiesų, nors dieviškuose dalykuose esama daugybės be galo didingų dalykų, vis dėlto Viešpaties Kristaus asmuo yra vienintelė visos krikščioniškosios doktrinos galva, visų argumentų daigynas, iš kurio išsirutulioja daugialypių pamokslų ciklai ir į kurių vėl sugrįžta visa, kas buvo toli ir plačiai pasklidę.“)

Non aliter quam in spectaculo nobis aliquo proposito unum ex innumeris facibus constatum perstringeret aciem oculorum, omnis Christi benedictio in resurrectionis fulgens gratia, magnum animis nobis splendorem inmittit.⁷⁵

Kristaus mirtis, išbaigiama prisikėlimu ir atnešanti pasauliui išganymą, – kosmologinė *acumen* teorijos realizacija. Kartu šioji teorija tobulai atliepia ir Trejybės doktriną – turbūt neatsitiktinai Graciano darbe šalia vienovę sudarančių dviejų skirtybių atsiranda ir trečioji.

Daugiasluoksniame LDK kontekste *discors concordia, concors discordia* formulė įgauna ir visiškai savitą dimensiją. Daug dėmesio bažnytinei Brastos unijai skiriantiems XVII a. pusės LDK autoriams jėzuitams šių oksimoronų modelio taikymas pasirodo besąs tinkamas kūrybos principas propaguojant uniją ir jos vertę krikščionybei. Tam palanki ir medžiaga – skilęs ir vis dėlto sutaikytinas krikščioniškasis pasaulis. Štai tipišrame vėlyvojo baroko produkte – jėzuito Andriejaus Młodzianovskio embleminiame tuomet dar palaimintajam vyskupui unitui Juozapatui Kuncevičiui skirtame epigramų ir elogijų rinkinyje „Palaimintojo Juozapato, Polocko arkivyskupo, kankinio, gyvenimą ir mirtį simbolizuojantys paveikslai, Andriaus Młodzianowskio iš Jėzaus Draugijos sukurti ir pateikti šviesiausiam ponui p. Jurgiui Stanislovui Sapiegai, Polocko vaivados sūnui, Borisovo seniūnui“⁷⁶ – randame tokias eilutes:

⁷⁵ *Ten pat*, 714 („Ne kitaip kaip kokiam nors mums atsivėrusiam reginyje iš nesuskaičiuojamų ugnių susidėliojusi vienintelė šviesa paliečia akių žvilgsnį, [taip ir] kiekvienas Kristaus pagarbinimas, žibantis Prisikėlimo malonėje, pasiunčia mūsų sieloms didįjį spindesį.“)

⁷⁶ *Icones symbolicae vitae et mortis B. Josaphat Martyris Archiepiscopi Polocensis expressae [...] ab Andrea Młodzianowski Societatis Jesu*, Vilnae: Typis academicis, 1625.

Faber armorum, cos odiorum, Graecum
apage schizma.

Angelus hic pacis, utraque cum faciet unum,
interibis.

Nam quae concordent, dempta,
quae dissident, posita, moriuntur unione.⁷⁷

Galima teigti, kad čia autorius jėzuitas, atiduodamas duoklę unitų palaimintajam Juozapatui, įkūnijančiam unijos vertę krikščioniškajam pasauliui, pasitelkia gudriai sunarpliotą *discors concordia* formulę; priešiškus nukreipiamas į „graikų schizmą“, stačiatikius, nesidedančius prie vienybe pavirstančių skirtybių sąjungos – unijos tarp Katalikų ir Rytų apeigų katalikų (unitų) bažnyčių. Įspūdis sustiprinimas nuoroda paraštėje į Pauliaus laišką efeziečiams, eilutę *Qui fecit utraque unum* („Kuris iš dviejų padarė viena“, Ef 2, 15); plg:

[...] jis panaikino įsakymų Įstatymą su jo potvarkiais, kad iš dviejų jame būtų sukurtas vienas naujas žmogus. Jis įkūrė taiką ir viename kūne kryžiumi abejus sutaiškino su Dievu, pats savyje sugriaudamas priešiškus. Atėjęs jis skelbė taiką jums, kurie buvote toli, ir tiems, kurie buvo arti, nes per jį vieni ir kiti galime prieiti prie Tėvo vienoje Dvasioje.⁷⁸

Laiško efeziečiams citata tarsi patvirtina tai, kas buvo pasakyta apie kristologinę *discors concordia* sąvokos dimensiją; nelyginant veidrodinis dvi prigimtis sutaikančio Kristaus asmens atspindys čia vaizduojamas jo mistinis kūnas žemėje, Bažnyčia, kurios vieningumą atkuria unija, aprėpianti „tuos, kurie arti, ir tuos, kurie toli“. (Vėlgi nekalbant apie tuos, kurie prie unijos

⁷⁷ Ritos Katinaitės vertimas: „Traukis, graikų schizma, karų sukėlėja, neapykantos kurstytoja. / Štai taikos angelas! / Kai iš dviejų padarys viena – tu žūsi, / nes santaika išnyksta, / kai nebelieka vienybės, / o nesantai – kai ši [vienybė] atsiranda.“

⁷⁸ *Šventasis Raštas*, vertė Antanas Rubšys, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 1829.

nesideda – jie nėra priklausantys harmoningajam pasaulio branduoliui.)

Alberto Vijūko-Kojalavičiaus veikale „Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“ (*Miscelanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium*, Vilnae, 1650) piešiamuose „šventumu pagarsėjusių“ unitų paveikluose panašiai akcentuojama Rytų ir Vakarų bažnyčių vienvė, tarsi atkuriančios skilusio krikščionybės pasaulio dermę, svarba; „dviem“ atstovauja unitai ir jėzuitai. Štai Rytų bažnyčios atstovo Kijevo metropolito Benjamino Rutskio gyvenime akcentuojami skirtingi laikotarpiai, vaikystę kalvinistų aplinkoje priešinant su unija susietam gyvenimo laikotarpiui:

[...] iš tėvų eretikų sykiu su auklėjimu įsiurbė ir kalvinų ereziją. Jėzaus Draugijos tėvų pastangomis, būdamas kokių 21 metų, atsivertęs prie tikėjimo ir Bažnyčios, pėsčias atliko piligrimystę Romon. [...] Jėzaus Draugijos tėvų buvo pakintas imtis kunigauti tarp rusų, mat puikiai mokėjo slavų kalbą, todėl buvo tikimasi didelės jo paramos įtvirtinant rusų ir Romos Bažnyčios uniją.⁷⁹

Kalvinistai, tuometine termonologija vadinami eretikais, čia atstovauja nedarniam, už unijos ribų pasilikusiam pasauliui, kaip ir prie unijos nesidedantys stačiatikiai.

Pagal panašų netaikios santarvės modelį konstruojama atsivertusio į unitus vyskupo Meletijaus Smotrickio biografija *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis sanguine Beati Josepath Transformatus sive Meletius Smotriscius Archiepiscopus*, Romae: *Ex Typographia Varesii*, 1666 („Rusėnų Unijos Saulius ir Paulius, perkeistas Palaimintojo Juozapato krauju, arba Me-

letijus Smotrickis...“), atskiriant Smotrickio gyvenimą iki atsivertimo (plg. Rutskio kalvinistinę vaikystę) ir po atsivertimo (plg. dėl jėzuitų įtakos atsivertusio Rutskio istoriją). Atitinkamą Smotrickio gyvenimo kelio supratimą atspindi ir minėtajam Rutskui priskiriami žodžiai, kuriais jis apibūdinęs Smotrickio atsivertimo aktą: „Jeigu Stepono maldos lėmė Pauliaus atsivertimą, tai kodėl Smotrickio atsivertimo nepriskirti Kuncevičiaus maldoms?“⁸⁰ – teiginys tipiškai barokiškas, paralelinis, binaris, jungiantis priešybes vienvėn.

Grįžtant prie Kojalavičiaus teksto verta pastebėti, kad jame pripažįstama įvairovė, šiuo atveju Rytų ir Vakarų apeigų skirtybės, tačiau ji įmanoma tik jas draugėn sujungiančios bažnytinės unijos ribose. Unijai atstovaujantys asmenys piešiami kaip taikos ir santarvės nešėjai: Kuncevičius, anot autoriaus jėzuito, „vien mandagia kalba bei taikiu elgesiu nuraminęs jį įžeidinėjančius ir puolančius priešininkus“⁸¹ (t. y. stačiatikius). Atkreiptinas dėmesys į kontrastą tarp esą dermingos ir sutaikančios Kuncevičiaus asmenybės (nors objektyvesnės biografijos rodytų unitų šventąjį nebus nei taikingą, nei švelnaus būdo) ir nelyg dermės drumstėjus stačiatikius (plg. kitose vietose: „valstybės taikos griovikai“; „ir vėl nauji neramumai, iki tol neregėtos žudynės“⁸²; Smotrickis Graikijoje „neradęs jokios Bažnyčiai įprastos tvarkos, o visur vien maištus, vaidus ir tikėjimo dalykų neišmanymą“⁸³). Vienovės laido funkciją atliekančio popiežiaus lūpomis išsakytu pagyrimu baigiamas Rutskio gyvenimo aprašymas: pasak Urbono VIII, Benjaminas buvęs „vienybės Atlantas, Bažnyčios

⁷⁹ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, „Įvairenybės apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“, vertė Rasa Jurgelėnaitė, Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės 2*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 51.

⁸⁰ Remigijus Černius, „Bažnytinė unija“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: Aidai, 2001, 88.

⁸¹ Kojalavičius, 40.

⁸² *Ten pat*, 131.

⁸³ *Ten pat*, 132.

ramstis⁸⁴. (O popiežiaus institucijos kaip vienovę bei pasaulio tvarką palaikančio garanto ir būtinos sąlygos itin vaizdžią ir sykiu perdėm tiesmuką išraišką randame Mlodzianovskio „Symboliniuose paveiksluose“: vienoje iš emblemu popiežiaus tiara vainikuoja pasaulio simbolį – valdžios rutulį; embleminis užrašas (lema) skelbia: „Pasaulio galva – viena“⁸⁵.)

Juozapato Kuncevičiaus paveiksle Kojalavičiaus akcentuojamas teologinis „pasikaustymas“, iškalba ir gebėjimas „patraukti sielas“ atitinka principus, kuriais religinėje polemikoje remdavosi ir patys tėvai jėzuitai; taip, šįsyk netiesiogiai, parodomas jėzuitų ir unitų veiklos tikslų vieningumas:

[...] vieno teologo pamokytas taip išstobulino teologijos mokslo žinias, kad eretikų niekas kitas taip sėkmingai neatremdavo: jis be vargo prie Katalikų Bažnyčios patraukdavo net pačius aršiausius, dėl kurių jau visi būdavo rankas nuleidę. Dėl tokio pasisekimo eretikai jį vadino sielų grobiku.⁸⁶

Kojalavičiaus minimą „vieną teologą“ pal. Juozapato biografijoje įvardija Mlodzianovskis; kaip ir galima buvo nuspėti aname tekste, tai jėzuitas:

Jam [Juozapatui – O. D.] stebėtinai rūpėjo sugražinti į vieningą bažnyčią atskalūnus, kuriuos rytiečių paklydimas atskyrė nuo Romos valdžios. Kad tvirčiau galėtų pasisakyti už vieną visų Romai ištikimų [krikščionių] vadovą ir už Šventosios Dvasios kilmę iš Tėvo ir Sūnaus⁸⁷, jis ėmėsi privačių teologijos studijų, o tėvas Fabricijus Groza iš Jėzaus Draugijos pritaikė mokymą klausytojo suvokimui.⁸⁸

⁸⁴ *Ten pat*, 55.

⁸⁵ *Icones symbolicae*, 50.

⁸⁶ *Ten pat*, 40.

⁸⁷ Stačiatikiai kildina Šventąją Dvasią iš Tėvo per Sūnų, katalikai ir unitai – iš Tėvo ir Sūnaus.

⁸⁸ Pal[aimintojo] Juozapato, Polocko arkivyskupo, kankinio, trumpa biografija, vertė Rita Katinaitė, žr. *Icones symbolicae*.

O praktinės unitų ir jėzuitų veiklos vieningumo pavyzdys galėtų būti pats bazilijonų vienuolijos kūrimas ir įkurtos veikla: Rutskis vienuolijos struktūrą kūrė katalikų vienuolijų pavyzdžiu; šiame darbe jam aktyviai talkino jėzuitai. Vienuolijos regula buvusi griežta, iš vienuolių reikalauta kontempliatyvumo ir aktyvios sielovadinės veiklos – tokioms nuostatoms tiesioginės įtakos turėjo jėzuitų ordino pavyzdys⁸⁹. Kojalavičius užsimena ir apie kitą šios įtakos aspektą: Rutskis radęs Vilniuje Kuncevičių, „pradėjusių vienuolio gyvenimą, kurio pagrindas buvo ne regulos, ne įžadai, ne ordinas, o jo paties sielos užsidegimas“⁹⁰ – be tokio užsidegimo neįsivaizduotume nė XVII a. jėzuito. Bazilijonų noviciatuose labiausiai akcentuotas kunigų ir pamokslininkų rengimas; tai buvo pagrindinė vienuolių pareiga bažnytiniame gyvenime. Kunigai privalėjo užsiimti aktyvia pastoracine veikla tarp parapijiečių; vienuoliai – rūpintis parapijiečių veikla ir būti veiklūs kaip pamokslininkai. Rytų Bažnyčioje tai buvusi naujovė. Taigi naujai įkurtoje vienuolijoje pavykę suderinti rytietišką kontempliatyvumą su vakarietiška pastoracine veikla⁹¹ – kuo ne *discors concordia* praktikoje!

Unijos ribose užtikrinamos santarvės teikiamų taikos ir dermės garantijų, Kojalavičiaus teigimu, neturėtų drumsti „nedarnių“, „vienovės“ nepripažįstančių elementų, t. y. atskalūnų ir eretikų, veikla; nuo bažnytinės unijos tvirtumo priklausanči ir padėtis valstybėje – „[...] atrodė būsią labai naudinga valstybės taikai bendruosiuose abiejų tautų [...] bei visų luomų seimuose kokiu nors įstatymu užkirsti kelią nesantaiką ir neramumus keliančioms [atskalūnų] įžūlybėms“⁹². Bažnytinė vienybė kaip pasaulio der-

⁸⁹ Žr. Černius, 89.

⁹⁰ Kojalavičius, 52.

⁹¹ Černius, 88.

⁹² Kojalavičius, 124.

mės provaizdis formuojanti ir paskirų tautų bei valstybių stabilumą, taiką ir santarvę.

Taigi jėzuitiško diskurso aprėptyje kaip įvairialypė ir sykiu vientisa *discors concordia* išraiška, ko gero, suprastina ir pati unija, ir Abiejų Tautų valstybė, ir visuotinis seimas. Sarbievijaus sampratos atitikimą liudija priešybių vienovės akcentavimas, skirtų sutaikomumo viename, dermės galimumo teigimas.

Akivaizdžiai pretenduojančios į universaluolius pasaulio suvokimo ir kūrybos modelius sąvokos *discors concordia*, *concors discordia* XVII amžiuje buvo iš naujo atrastos kaip nepaprastai atitinkančios tuometinės epochos mąstyseną. Tapusios itin priimtinos jėzuitų kultūros raiškos formoms, ne be Sarbievijaus pagalbos jos darė įtaką ir LDK jėzuitų tekstams, skverbėsi į skirtingas visuomenės bei religinio gyvenimo sferas. Apie šio modelio sklaidą ne vien minėtuose tekstuose, bet ir įvairiose XVII a. LDK visuomenės gyvenimo ir menų srityse liudija daugybė literatūrinių bei kultūrinių apskritai pėdsakų. Paliekant kitus su kalbamąja problematika susijusius klausimus

tolesniems straipsniams, norisi pažymėti keletą linknių tolesniems tyrimams. Viena iš jų ir būtų tolesnė jėzuitiškosios kultūros įtaka šio amžiaus LDK religinės mąstysenos bei raiškos modeliams ir jos tąsa (ar reliktai) tolesniuose amžiuose; be kita ko, ir Sarbievijaus teorinių idėjų bei poetinės kūrybos galimas poveikis XVII a. lietuviškų katalikiškų giesmynų tekstams, lietuviškajai XIX a. religinei poezijai, nepamirštant lietuvių literatų (Poškos, Jucevičiaus) bandymų aktualizuoti ir lituanizuoti Sarbievijų, laikyti jį lietuvių atraminiumi autoriumi, kultūriniu lietuvių rašto tradicijos autoritetu⁹³.

Papildomas „netaikios santaikos“ sandas galėtų būti įvairių religijų, konfesijų, tautybių gyvenimas daugiakalbėje, daugiatautėje, daugiareliginėje LDK kultūroje, kuriai dabartiniai jos tyrėjai mėgina sugrąžinti vientisumo dimensiją, paskirais tarsi nesisiejančiais segmentais išskaidytą sovietmečio mokslininkų.

⁹³ Žr. Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje (Literatūra*, 46 (1), Vilnius: VU leidykla, 2004, 102, 361).

“DISCORDS CONCORDIA” IN THE 17TH CENTURY JESUIT TEXTS: THEORETICAL BACKGROUND AND FICTIONAL EXPRESSION

Ona Daukšienė

Summary

The paper deals with the theory of epigrammatic style as determined by M.C. Sarbievius (Sarbievski, 1595–1640) in terms of *concors discordia seu discors concordia* in his treatise *De acuto et arguto, sive Seneca et Martialis*. These terms are analysed in the article not as a mere concept of acute style but as a verbal definition of the universal world understanding typical to baroque age as well. The focus is on the use of definitions *concors discordia*, *discors concordia* by the classical authors (Ovide, Horace, Manilius) in the context related with the world creation and structure;

the theological dimension of these terms seems to be traceable in the poetry of early Christian poet Paulin of Nola and medieval authors. The analysis of different 17th century Jesuit Latin texts, especially of those dealing with the subject-matter related with the Church Union and the problems caused by this historical phenomenon reveals the *concors discordia seu discors concordia* formula as fitting to Jesuitical discourse expressing the complexities of the multiform culture of Grand Duchy of Lithuania.

Gauta 2006 04 19

Priimta publikuoti 2006 09 19

Autorės adresas:

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
El. paštas: ona@liti.lt